

RAZMENA SKROMNIH DAROVA ILI ROMAN NA SVOM MESTU

(Uglješa Šajtinac: *Sasvim skromni darovi*, Arhipelag, Beograd, 2011)

Kratki roman Uglješe Šajtinca *Sasvim skromni darovi* privukao je pažnju literarne javnosti i okitio se nagradama, što potvrđuje da ova knjižica ni u kom slučaju nije neznatna i nebitna iako je jednostavna i nenametljiva. Skromnost, koja se kod nas već neko vreme ne smatra vrlinom i ne izaziva simpatije u hvalisavom okruženju uzavrelih strasti i usijanih glava, krasí ovo delo na najlepší način kako u tematsko-sížejnoj ravni tako i na stílskom i kompozicionom nivou. Autor nema pretenzija da mu tekst bude konceptualna prekretnica niti propagandna tribina gromkih ideja; zbivanje i pripovedanje ostaju u uskom krugu likova i poruke na prizemnom, temeljnom elementu porodice.

Šajtinac pred čitaoce iznosi porodičnu povest uobličenu u savremenu varijantu epistolarnog romana: razmena elektronske pošte među dvojicom braće oživeće staru bliskost (doduše, iz daleka, na daljinu), intimna sećanja, rasvetliti familijarne odnose i razotkriti naravi i sentimentalnu dimenziju likova. Slobodnije shvaćena dijaloška forma daje romanu dramski karakter i diskretno senči fabulu dramskim etapama radnje. Na sinhronoj pozornici zbivanja junaci su suprotstavljeni jedan drugome prostornom udaljenošću, generacijskim razmakom, obrazovanjem, iskustvom, stepenom uspeha merenog „objektivnim“ aršinom opšteg mišljenja, ali neraskidivo povezani najbližim krvnim srodstvom i porodičnim uspomena, sličnim interesovanjima i željom za ispunjenjem sopstvenog života suštinskim smislom.

Inicijalni impuls za čitav roman, tj. povod za započinjanje prepiske među braćom, odbačen je po oprobanoj dramskom modelu: to je događaj koji odstupa od uhodane svakodnevice i unosi izvesnu pometnju u svikli poredak života junaka. Šajtinac „šalje“ mlađeg brata, uspešnog dramskog pisca, u Njujork na skup mladih autora iz Istočne Evrope, dok stariji, zagazivši u sredovečnost bez pravog zanimanja, u svakom smislu neostvaren, neispunjen i ogorčen, ostaje u rodnoj varoši da vodi brigu o ostarelim roditeljima. Kroz njihovu komunikaciju razvijaju se pojedinačne lične drame, vedre, patetične ili tragikomične situacije, ali i dramatični momenti na porodičnom planu (očeva bolest). Iako namerno neobrazložena, motivacija za iznenadnu intenzivnu bliskost do tada prilično otuđene braće otkriva se postepeno u toku izlaganja, i potvrđuje dublju sličnost naoko suprotnih karaktera.

Dokazani dramski autor, Šajtinac nakon kratke ekspozicije u kojoj postavlja junake u određene okvirne situacije razvija zaplet kroz kompleksni međusobni odnos braće, nagoveštava unutrašnje nemire svakoga ponaosob i dinamičnu istoriju porodičnih relacija, gde u zakulisnom mizanscenu nastupaju roditelji i sestra, babe i dede, nekoliko drugih rođaka, partnerke, poznanici. Kako dramske niti u romanu ispreda na nekoliko nivoa, pisac postavlja

i nekolike kulminacione tačke različitih gravitacionih polja delovanja. Tako je vrhunac američke odiseje za Vukašina ponuda za saradnju sa čikaškim pozorištem, ali će ga nadvladati opšti prelomni momenat romana – vest o očevoj bolesti. Živojina će taj ključni događaj zahvatiti u samoj osi vrtloga, ali posle kraće pometnje s nijansom patetike, žaljenja i gađenja, uslediće prava kulminacija u njegovom životu: susret sa rasnom raspuštenicom, nekadašnjom školskom drugaricom. Sledi „peripetija“ romana koja samo privremeno odlaže pravi prevrat i rasplet događaja: nastavljajući brigu o ocu i posete u bolnici i banji, Živa uživa u ljubavnoj vezi s Dacom i konačno odlazi sa njom u Čikago, odlično se slaže s njenom decom i napokon ostvaruje svoj ideal porodične sreće. Vukašin ne uspeva da odoli potrebi da se vrati u zavičaj, takođe u okrilje porodice, i uskoro napušta „obećanu zemlju“ da bi se u rodnom gradu starao o roditeljima. Sticajem okolnosti i vešto isprepletenih veza sporednih likova, ponovo se susreće s negdašnjom poznanicom Linom i u njoj pronalazi ljubav i oslonac. Pošto su se mesta i donekle uloge zamenile, jenjava pređašnja gorčina među braćom, agonije i ekstaze se smiruju u ponovo prepoznatim i novim porodičnim krugovima koji unose red i pravi smisao u život junaka romana.

Pravo osveženje u tekstu postiže se neutralnom i demistifikovanom predstavom o emigrantskom životu u Sjedinjenim Državama, o utiscima koje ta zemlja i njeni građani proizvode kod posetilaca, te o doseljenicima iz naših krajeva, njihovom prilagođavanju i percepciji tamošnjeg života. Ako se autoru i može prigovoriti da počesto naginje patosu, to sigurno nije slučaj u ovom segmentu romana koji se jasno distancira od utopijskog rodoljublja i reklamne nostalgije neuklopljenih „pljuvača“ svega američkog, ali ne zapada ni u zamku hvalospeva. Šajtinčevi „sasvim skromni“ emigranti nisu opterećeni primitivnim predrasudama, no ljudi koji svoj identitet potvrđuju težnjom da se ostvare kreativno i emotivno. Problem nepripadanja ne odnosi se samo na zemljake u rasejanju, već se neuklapanje oseća i u zavičaju, u društvu poljuljanih vrednosti, a pravi zavičaj i osećaj pripadanja pronalaze u sasvim drugoj kategoriji, u porodici. Tako se Živa bez teškoća prilagođava novom životu, dok Vukašin Ameriku gleda velikim očima turiste, oduševljeno upija ritmično pulsiranje Njujorka, s entuzijazmom obilazi grad, upoznaje ga iz različitih perspektiva i uživa u tom osinjaku dešavanja. Atmosfera užurbanog velegrada, etnički, kulturno i socijalno raznobojnog, osvetljena je komično-satiričnim krokijima upečatljivih prolaznika, putovanjem s lokalcima u metrou, barskim razgovorima, zaista autentičnim prilikama i svakodnevnim situacijama, minijaturama i kadrovima realnim do nadrealnosti.

Iako Šajtinac svoj roman naslovljava skromnim i insistira na njegovoj jednostavnosti ne posežući za vratolomnim formama ili stilskim bravurama, pružiće čitaocima izvesna literarna i intelektualna zadovoljstva, pa i emotivnu katarzu kod prijemčivih pojedinaca. Epistolarna forma donekle je poslužila kao zaklon autoru i izgovor za nebrušeni jezik i izraz, no slobode književnog žanra su nepregledne i zamerke se ne mogu dokazati jer se stil formira isključivo prema jeziku likova i odražava njihova raspoloženja, duh, elokvenciju ili nemuštosť. Ne mogu se ipak osporiti diskretne i duhovite igre rećima, uspela iskoraćenja iz ljuštura prepoznatljivih epiteta i savremenog žargona, te prosinuća komičnih elemenata u zbivanjima i pripovedanju, zajedljiva ironija u familijarnim peckanjima kojima autor održava balans prema patetičnom tonu u koji junaci povremeno zapadnu ophrvani malodušnošću ili pod pritiskom okolnosti.

Šajtinac premrežava svoj roman mnogostrukim literarnim i intermedijalnim asocijacijama, uspostavljajući korelacije sa istorijskim svedočanstvima, proznim i poetskim delima svetske književnosti iz nekoliko različitih epoha i nacionalnih kultura, sa ostvarenjima likovnih umetnosti, uz značajan nanos savremene pop-kulture, posebno muzike i filma. U tim se pomenima i citatima očituje sučeljavanje i susret interesovanja glavnih likova, i svojevrsno izmirenje suprotnosti postavljenih u odnosima između generacija čiji su ukusi i gledišta formirani na različitim iskustvenim osnovama i prema drugačijim obrazovnim modelima. Ukoliko se pažljivije prate asocijacije i aluzije kao i ton kojim ih junaci iznose, zamena mesta koja donosi finalni preokret, iako dolazi neočekivano, u trenutku kad su obojica braće (posebno Živa, jer njegov je zalogaj bio gorči) prihvatili stanje u kojem su se zatekli, nije zapravo iznenađujuća. Stariji brat suštinski nije ukorenjen (mada je zaglibljen u banatskoj prašini), ne oseća bliskost s roditeljima, jer su ga odgajili baba i deda, razlika u godinama drži ga na izvesnoj distanci prema mlađoj sestri i bratu, a otrežnjujuće iskustvo u građanskom ratu raspršilo je patriotske ideale. Nasuprot njemu, mlađeg brata upravo porodične veze vraćaju u zavičaj, i to je dovoljno snažan razlog koji nadilazi sve druge argumente u trenutku njegove sudbonosne odluke (pre svega profesionalne uspehe i prilike). Insistiranjem na ključnoj važnosti porodice kao ishoda i ishodišta, elementarnog smisla za čoveka autor potiskuje u drugi plan ostale motive i probleme, miri sve suprotnosti od generacijskog jaza do opštih kontrasta između uzavrelog centra svih zbivanja i učmale provincije, istočnog kulturnog koda i zapadnih strujanja, ideoloških razlika i istorijskih gibanja.

Odmereno i nenametljivo ali vrlo funkcionalno autor uvodi u tekst šejkersku filozofiju, koja postaje jedno od čvorišta uobličena romana. Odjeci učenja severnoameričke hrišćanske sekte diskretno izbijaju na površinu u nekim segmentima priče, a njihova himna o skromnosti koja je okosnica Šajtinčevog naslova odzvanja i kao kadenca romana, zaokružujući tako celinu dela. Bratski odnosi i porodične vrednosti oko kojih mladi pisac gradi svoj roman bili su osnova uređenja i delovanja šejkerske zajednice; Živin odnos sa Dacinom decom i želja Vuletove poznanice da usvoji devojčicu bliski su praksi i odnosima kod šejkera. Pomenuta himna zazvučaće kada Vukašin pomene da je svako tamo gde treba da bude, a to će se obistiniti nakon velikog preokreta u romanu, kada braća zamene mesta i zaista se pronađu svako u svojoj „dolini ljubavi“. Čini se da se pisac vodio stvaralačkim načelom tih pragmatičnih ali za lepotu osetljivih ljudi: *Don't make something unless it is both necessary and useful; but if it is both necessary and useful, don't hesitate to make it beautiful*, te je svoju knjigu načinio na principima neophodnosti i korisnosti, u smislu konstrukcije teksta bez mnoštva suvišnih informacija i redundantne brbljivosti (svi elementi naracije i deskripcije u funkciji su razvijanja radnje ili portretisanja likova), kao i u opštem pogledu mesta ovog dela u savremenoj književnoj produkciji i prema aktuelnim potrebama publike; ali nije se ustručavao da svoju priču ukrasi i pruži estetski užitek čitaocu.

Skromna jednostavnost nije uskratila kompleksnost Šajtinčevom romanu. Priča, likovi, odnosi, emocije, jezik i aluzije, sve u ovoj knjizi ima uporište u životu, običnom i svakodnevnom. To je autoru obezbedilo širok krug publike i uvažavanje kritičara, ali je zauzvrat pružilo čitaocima literarno uživanje bez opterećujućih tema, nategnutog intelektualnog zamršaja i pompeznog stila, i vratilo u obzorje naše savremene književnosti iskrenu osećajnost depatetizovanu ironijom i formu epistolarnog romana. Razmena darova u najlepšem simboličkom smislu, darova sasvim skromnih, ali više nego dovoljnih.